

๒๘. พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะทั้งปวง

The Worthy One without All Mental Intoxication

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในเจตนาของการปฏิบัติธรรมนั้น จนถึงขั้นตัดสินใจออกบวชด้วย “**เนกขัมมวิตก**” คือ ความตรัสรู้ที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ดีงาม เพื่อปลดปล่อยออกจากกามคุณ และเพื่อพัฒนาตนเอง ไปสู่ความเป็นอริยะ ด้วยการเจริญภาวนาใน กาย สีล สมาธิ ปัญญา ที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์ ที่เรียกว่า “**ภavana ๔**” หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา และ “**วิสุทธิ ๗**” หมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ “**นิพพาน**” อันแสดงถึงคุณบทแห่งบุคคลผู้สิ้นแล้วแห่ง “**อาสวะ**” ทั้งปวง หมายถึง *สภาวะอันหมักคองสันดาน สิ่งที่มีอมพินิจิต กิเลสที่ไหลซึมชานไปย่อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ* ได้แก่ (๑) “**กามาสวะ**” อาสวะคือกาม กิเลสคงอยู่ในสันดานที่ทำให้เกิดความใคร่ (๒) “**ภวาสวะ**” อาสวะคือภพ กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ทำให้อยากเป็นอยากเกิดอยากมีอยู่คงอยู่ตลอดไป (๓) “**ทิฏฐาสวะ**” อาสวะคือทิฏฐิ กิเลสคงอยู่ในสันดานที่ทำให้ความเห็นคือถึง ถึงผิดก็ไม่ยอมแก้ไข และ (๔) “**อวิชาสวะ**” อาสวะคืออวิชา กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริง ฉะนั้น ผู้มีปริชาสามารถชำระกิเลสอาสวะทั้งหลายและ “**สังโยชน์ ๑๐**” ได้ หมายถึง ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์ ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วย “**อัญญาตาวิสุทธิ**” หมายถึง อินทรีย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ ปัญญาของพระอรหันต์ ที่เรียกว่า “**อรหัตตผลญาณ**” ซึ่งทำให้หลุดพ้นจากวัฏฏะโดยชอบ คือ “**สัมมาวิมุตติ**” ซึ่งเป็นผลานิสงส์อันเกิดจากการปฏิบัติด้วยปฏิบัติอันยิ่งแห่งอริยมรรค คือ “**โลกุตตรมรรค-มรรค ๔-มคคญาณ**” และความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคทั้ง ๘ ประการ ที่เรียกว่า “**มคคสมังคิ**” ที่เป็นผู้ฝึกพัฒนาตนให้สมบูรณ์ดีพร้อมแล้วด้วย “**กายภาวนา-สีลภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา**” ที่เรียกว่า “**ภาวิตัตต์**” ฉะนั้น คุณชาติแห่งการปฏิบัติด้วยอริยมรรคดังกล่าวนี้ คือ “**พระอรหันตชินาสพเจ้า**” ผู้ชื่อว่าเป็นอริยสาวกแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คำว่า “**อาสวะ ๔**” กับ “**สังโยชน์ ๑๐**” นับเป็นกิเลสอย่างละเอียด “**อนุสัยกิเลส**” ที่หมักคองในพินิจิตหรือจิตตสันดานของบุคคล ซึ่งจะแสดงผลออกมาเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ตามความคุ้นเคยอันเป็นอุปนิสัยเฉพาะของบุคคลนั้น ฉะนั้น การทำลายกำจัดระงับกิเลสอย่างละเอียดนี้ ต้องอาศัย “**ปัญญาวิปัสสนา**” ที่เรียกว่า “**อธิปัญญา**” [โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ = ปัญญาพระอรหันต์] ซึ่ง “**ปัญญาสามัญญ**” ทั่วไปไม่สามารถชำระอกกิเลสอาสวะและกิเลสสังโยชน์เหล่านี้ได้อย่างยั่งยืน อันพระอรหันต์เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย (๑) “**ภาวิตัตต์แห่งภavana ๔**” (๒) “**สมณายิกแห่งฌาน ๔**” (๓) “**สุกขวิปัสสกแห่งญาณ**” และ (๔) “**จตุสัจจพุทธะแห่งอริยสัจ ๔**” ซึ่งเป็น “**ผู้มีสัมโพธิญาณแห่งความตรัสรู้**” ครบองค์ธรรมทุกประการ.

บทความที่ ๒๘ ประจำปี ๒๕๕๘ – พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะทั้งปวง

ถ้าผู้เลื่อมใสศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาด้วยฉันทะที่แรงกล้าดีแล้วนั้น ท่านเหล่านั้นมีโอกาสนในการจะบรรลุถึงอรหัตตมรรคและอรหัตตผลมากน้อยเพียงใด และท่านเหล่านั้นได้เลือกเส้นทางแห่งสัมมาปฏิบัติในการประพฤติปฏิบัติถูกต้องได้อย่างไร สิ่งนี้คือปณิธานหรือความมุ่งหมายเบื้องต้นในการปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า “การเจริญภาวนา” หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา นั่นคือ ผู้เจริญพัฒนาตนในด้าน “กาย-ศีล-จิต-ปัญญา” หมายถึง มีความถึงพร้อมสมบูรณ์ด้วยการรู้แจ้งแห่งศกยภาพหรือสมรรถภาพในตนเองดีแล้ว “อิตตสัมปทา” หรือพัฒนาตนถึงพร้อมด้วยคุณบทรอบบุคคล ที่เรียกว่า “ภาวิต ๔” ได้แก่ “ภาวิตกาย-ภาวิตศีล-ภาวิตจิต-ภาวิตปัญญา” คือ บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนแล้ว หรือการทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ทั้งด้าน “กาย-ศีล-จิต-ปัญญา” เรียกว่า “ภาวิตัตถ์” และย่อมถึงพร้อมความเป็น “พระอรหันต์” ฉะนั้น “การเจริญภาวนา” จึงแยกออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

- (๑) “กายภาวนา” หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเลื่อมใส หรือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้มีสุขภาพดีแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยได้ไข่ง่ายจนเกินไป เช่น สามารถเดินรูดงคักกับคณะสงฆ์ท่านอื่นๆ ได้
- (๒) “ศีลภาวนา” หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน เช่น ประกอบด้วย “กุศลวิตก ๓” คือ ความตริคที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ดียิ่ง ได้แก่ (๑) “เนกขัมมวิตก” ความตริคปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการปรนเปรอสนองความอยากของตน (๒) “อพยบาทวิตก” ความตริคปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย (๓) “อวิหิงสาวิตก” ความตริคปลอดจากการเบียดเบียน ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย
- (๓) “จิตตภาวนา” หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น เช่น การเจริญสมถภาวนา เพื่อให้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติใน “ฌาน ๔” โดยมุ่งหมายเอา “จตุตถฌาน” เป็นที่สุด นั่นคือ จิตที่ปราศจากนิวรณ์ เพื่อให้เป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนาภาวนาต่อไป นั่นคือ เกิดความถึงพร้อมด้วย “จรณะ ๑๕” คือ เครื่องดำเนิน ปฏิบัติแห่งข้อปฏิบัติอันเป็นทางบรรลุวิชา ได้แก่ สิลสัมปทา ๑ อปณณกปฏิบัติ ๓ สัทธรรม ๑ และ ฌาน ๔ คุณธรรมทั้งหมดดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้เกิด “วิชา” [อริยมรรคธรรม] คือ ปัญญาคมชัด ได้แก่ วิชา ๓ [ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] วิชา

๘ [ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] อภิญญา ๖ [ความรู้ยิ่งยวด] วิปัสสนาญาณ ๕ [ปัญญา
วิปัสสนา] มโนมยิทิ ๑ [ฤทธิ์ทางใจ]

- (๔) “ปัญญาภาวนา” หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจถึง
ทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ
ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ได้ด้วยปัญญา
ด้วยการเจริญญาณในวิปัสสนา “โศภณญาณ-ญาณ ๑๖” ที่พร้อมด้วย “วิปัสสนาญาณ ๕”
เพื่อให้บรรลุถึง “โลกุตตรธรรม ๕” ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึง
“พระอรหันต์” จึงแยกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) “พระอรหันต์ผู้ตั้งอยู่ในอรรถตมมรรค”
[อรรถตมคฤคจิตต์-โลกุตตรมรรค = มัคคญาณ] คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรรถตมผล (๒)
“พระอรหันต์ผู้ตั้งอยู่ในอรรถตมผล” [อรรถตมผลจิตต์-สัมมาญาณ = “ผลญาณ” และ “ปัจ
เจกขณญาณ” ที่เป็นญาณทัสสนะ ๑๕ ประเภท หรือ “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓” ดังเช่น
พระผู้มีพระภาคทรงมี “ญาณทัสสนะ” ตามเป็นจริงใน “อริยสัจจ์ ๔” ครบรอบ ๓ มี
“อาการ ๑๒” ดังบทที่ว่า “ติปริวัฏฏ์ ทวาทสากาโร ยถาภูโต ญาณทัสสน” อย่างนี้แล้ว จึง
ปฏิญาณพระองค์ได้ว่าทรงบรรลุ “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” แล้ว] คือ ผู้บรรลุถึง
“อรรถตมผลวิมุตติ” [สัมมาวิมุตติ] แล้ว

ฉะนั้น การเข้าใจถึงฐานะแห่งอริยบุคคลหรือพระอรหันต์จึงเป็นประเด็นที่ผู้ปฏิบัติควรทำให้แจ้ง ดังเช่น
“ปริปัญญา” [Diagnosis] หมายถึง การกำหนดรู้ การทำความรู้จัก การทำความเข้าใจโดยครบถ้วน ที่ทางโลก
เรียกว่า “การวินิจฉัย-การตรวจสอบ-การวิเคราะห์-การสรุปสังเคราะห์” ได้แก่

- (๑) “ญาณปริปัญญา” กำหนดรู้ด้วยให้เป็นที่อันรู้แล้ว กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ หรือ “กำหนดรู้
ขั้นรู้จัก” คือ ทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้น โดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว
เช่นรู้ว่า นี่คือ “เวทนา” จนได้ข้อสรุปว่า “เวทนาคือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์” ดังนี้ เป็นต้น
- (๒) “ตรีนปริปัญญา” กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้โดยสามัญลักษณะ หรือ “กำหนดรู้ขั้น
พิจารณา” คือ ทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดย “ความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา” รู้แจ้งในความเป็นสังขารแห่งสังขตธรรม [ธรรมฐิติ-ธรรมนิยาม ๓] นั่นคือ
“พิจารณาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์” เช่นว่า “เวทนา” จนได้ข้อสรุปว่า “เวทนาไม่เที่ยง มี
ความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน” ดังนี้ เป็นต้น
- (๓) “ปหานปริปัญญา” กำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ “ฉันทราคะ” ความพอใจติด
โคจร ความชอบใจจนติด จนกลายเป็น “อกินิเวสะ” ความยึดมั่น เกิดมีในสิ่งนั้น หรือ “กำหนด
รู้ถึงขั้นละได้” โดยอาศัย “วิโมกข์ ๓” หมายถึง ประเภทของความหลุดพ้น จัดตามลักษณะการ
เห็นไตรลักษณ์ข้อที่ไปถึงความหลุดพ้น นั่นคือ รู้ว่า “สิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” แล้ว
ละระงับ (๑) “นิจสัญญา” ความจำนึกริดคิดว่า ของไม่เที่ยง ว่าเที่ยง โดยอาศัยอนิจจานุปีสสนา

ถอนวิปัสสนาณิเทศ (๒) “สุขสัญญา” ความจำนึกคิดว่า ของเป็นทุกข์ ว่าสุข โดยอาศัยทุกขา
นุปัสสนา ถอนตัณหาปณิธิ (๓) “อตตสัญญา” ความจำนึกคิดว่า ของเป็นอนัตตา ว่าอตตา โดย
อาศัยอนัตตานุปัสสนา ถอนอตตาทิณิเวส

อนึ่ง คำว่า “ปริญญา” เป็นกิจอย่างหนึ่งใน “กิจในอริยสังข์ ๔” หมายถึง หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสังข์ ๔ แต่
ละอย่าง ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสังข์ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่าอริยสังข์หรือเป็นผู้
ตรัสรู้แล้ว นั่นคือ “พระอรหันต์” ได้แก่

- (๑) “ปริญญา” การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า “ทุกข์ อริยสังข์ ปริญญะ” ทุกข์ควร
กำหนดรู้ “ทุกข์อริยสังข์” คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง นั่นคือ เห็น
“อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา อนึ่ง
ในข้อนี้ โดยอาศัย “นามรูปปริจเฉทญาณ” (ข้อ ๑ ในโสฬสญาณ-ญาณ ๑๖) ญาณกำหนด
จำแนกรูปร่างและรูป หรือ “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) ญาณเป็นเหตุระลึก
ขันธที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ หรือระลึกชาติได้
- (๒) “ปหานะ” การละกำจัด เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า “ทุกขสมุทัย อริยสังข์ ปหาดัพพ์”
สมุทัยควรละระงับ “ทุกขสมุทัยอริยสังข์” คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป นั่นคือ เห็น “อวิชชา
เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์” [อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน] ได้แก่ การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา
อนึ่ง ในข้อนี้ โดยอาศัย “ปัจฉยปริคคหญาณ” (ข้อ ๒ ในโสฬสญาณ-ญาณ ๑๖) ญาณกำหนดรู้
ปัจฉยของนามและรูป ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยในหลักปฏิจจนสมุปบาท หรือ “จตุปปาตญาณ-
ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไป
ตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย หรือ “กัมมัสสกตาญาณ” ความรู้ว่าสัตว์
มีกรรมเป็นของตน โดยมี “กัมมัสสกตาปัญญา” [อริปัญญา] อันมองเห็นความมีกรรมเป็น
ของตน
- (๓) “สังฆิกิริยา” การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า “ทุกขนิโรธ อริยสังข์ สจฺฉิกาทัพพ์”
นิโรธควรทำให้เห็นแจ้ง “ทุกขนิโรธอริยสังข์” คือ ปฏิเวธเข้าถึง หรือบรรลุความตรัสรู้ได้
[โลกุตตรผล = ผล ๔-ผลญาณ = สัมมาญาณ จนถึง “อรหัตตผลวิมุตติ” = สัมมาวิมุตติ] ได้แก่
การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ อนึ่ง ในข้อนี้ โดยอาศัย “ผล
ญาณ” (ข้อ ๑๕ ในโสฬสญาณ-ญาณ ๑๖) ญาณในอริยผล คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของ
พระอริยบุคคลชั้นนั้นๆ ซึ่งต้องดำเนินไปตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘” กับ “ปัจเจกขณญาณ”
(ข้อ ๑๖ ในโสฬสญาณ-ญาณ ๑๖) ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ ตำราความรู้มรรคผล
กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยัง
เหลืออยู่ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการตรวจสอบข้อปฏิบัติในวิปัสสนาก่อนปฏิญาณตนว่า
ได้บรรลุสัมโพธิญาณในพระธรรมวินัยนี้

(๔) “ภาวนา” การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักที่ว่า “ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ ๓ ภา เวตทุกฺ” มรรคควรเจริญ “ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทวาริยสัจ” [โลกุตตรมรรค = มรรค ๔-มคค ญาณ กับ อริยมรรคมีองค์ ๘] คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่ จุดหมาย ได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหานี้ ในข้อนี้ โดยอาศัย “มคคญาณ” (ข้อ ๑๔ ในโสฬส ญาณ-ญาณ ๑๖) ญาณในอริยมรรค คือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น ซึ่ง ต้องดำเนินไปตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘”

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการปฏิบัติทั้งหมด พึงตรวจสอบด้วยหลักธรรม “ญาณ ๓” หมายถึง ความหยั่งรู้ ปรึกษาหยั่งรู้ ญาณทั้งหมดในหมวดนี้ เนื่องด้วย “อริยสัจ ๔” โดยเฉพาะ เรียกชื่อเต็มตามที่มาว่า “ญาณทัส สนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓” คือ ญาณทัสสนะมีรอบ ๓ หรือ ความหยั่งรู้หยั่งเห็นครบ ๓ รอบ หรือ “ปริวัฏฏ์ ๓ แห่ง ญาณทัสสนะ” คำว่า “ปริวัฏฏ์” คือ วนรอบ ๓ นี้ เป็นไปในอริยสัจทั้ง ๔ รวมเป็น ๑๒ ฉะนั้น “ญาณทัส สนะ” นั้น จึงได้ชื่อว่า “มีอาการ ๑๒” พระผู้มีพระภาคทรงมี “ญาณทัสสนะ” ตามเป็นจริงใน “อริยสัจ ๔” ครบวนรอบ ๓ “มีอาการ ๑๒” [ติปริวัฏฏ์ ทวารทสการิ ยถาคฺคฺ ญาณทสสนํ] อย่างนี้แล้ว จึงปฏิญาณพระองค์ ได้ว่าทรงบรรลุถึง “อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ” แล้ว สำหรับองค์ประกอบใน “ญาณ ๓” ได้แก่

- (๑) “สัจจญาณ” หมายถึง หยั่งรู้สัจจะ คือ ความหยั่งรู้ อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติปทา
- (๒) “กิจจญาณ” หมายถึง หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติปทา ควรเจริญให้บริบูรณ์
- (๓) “กตญาณ” หมายถึง หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้น ได้ทำเสร็จแล้ว ได้แก่ กิจในอริยสัจ ๔ กับ ปัจจเวกขณญาณ อันมีญาณทัสสนะ ๑๕ ประการ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อกล่าวถึง “ความเป็นพระอรหันต์ในเส้นทางสายกลางแห่งปัญญา” โดยดำเนินจนสำเร็จสิ้นสุด บริบูรณ์ตาม “หลักมัชฌิมาปฏิปทา” นั่นคือ (๑) เริ่มต้นด้วยปัญญา (๒) ดำเนินด้วยปัญญา (๓) นำไปสู่ปัญญา อันยิ่ง จึงเรียกว่า “จตุสัจจพุทธะ” หมายถึง “พระอรหันต์” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“อรหัตต์ ๒” หมายถึง ผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ท่านผู้สมควรรับทักษิณาและการเคารพบูชาอย่างแท้จริง ได้แก่

- (๑) “สุกขวิปัสสก” ผู้เห็นแจ้งอย่างแท้จริง คือ ท่านผู้มีได้มาน หรือไม่ได้ผ่านการเจริญฌานสมาบัติ แล้วสำเร็จอรหัตต์ด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วนๆ
- (๒) “สมถยานิก” ผู้มีสมถะเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนได้สำเร็จอรหัตต์

“อรหัตต์ ๕” หมายถึง ผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ท่านผู้สมควรรับทักษิณาและการเคารพบูชาอย่างแท้จริง ได้แก่

- (๑) “ปัญญาวิมุต-สุกขวิปัสสโก” ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ไม่ได้ผ่านการเจริญฌานสมาบัติ
- (๒) “อุกโตภาควิมุต” ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน คือ ได้ทั้ง “เจโตวิมุตติ” ขึ้นอรุปสมาบัติก่อน ด้วยการเจริญสมถภาวนา [สมาบัติ ๘] แล้วได้ “ปัญญาวิมุตติ” ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา
- (๓) “เทวิชฺโช-เทวิชชะ” ผู้ได้วิชชา ๓ คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขญาณ
- (๔) “ฉพลญาณ-ฉพลญาณะ” ผู้ได้อภิญญา ๖ คือ ความรู้ยิ่งยวด ความรู้คมชัด ได้แก่ อทิริยา-อทิริยวิ ทิพพโสต เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติ ทิพพจักขุ อาสวักขญาณ
- (๕) “ปฏิสมภิปุคฺโค-ปฏิสมภิปุคฺคะ” ผู้บรรลุปฏิสมภิตา ๔ คือ ปัญญาแตกฉาน ได้แก่ อัคคปฏิสมภิตา ฐัมมปฏิสมภิตา นิรุคคปฏิสมภิตา ปฏิภาณปฏิสมภิตา

“อริยบุคคล ๗” หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐ โดยเรียงจากสูงลงมา ได้แก่

- (๑) “อุกโตภาควิมุต” คือ ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน คือ ท่านที่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย และสิ้นอาสวะแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา หมายเอา “พระอรหัตต์” ผู้ได้ “เจโตวิมุตติ” ขึ้นอรุปสมาบัติมาก่อนที่จะได้ “ปัญญาวิมุตติ” ที่เรียกว่า “อัญญาตาวิทริย์” คือ อินทริย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ ปัญญาของพระอรหัตต์ ได้แก่ อรหัตตผลญาณ
- (๒) “ปัญญาวิมุต” คือ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา คือ ท่านที่มีได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย แต่สิ้นอาสวะแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา หมายเอา “พระอรหัตต์” ผู้ได้ “ปัญญาวิมุตติ” ก็สำเร็จเลยทีเดียว นั่นคือ “อัญญาตาวิทริย์” คือ อินทริย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ ปัญญาของพระอรหัตต์ ได้แก่ อรหัตตผลญาณ
- (๓) “กายลักขิ” คือ ผู้เป็นพยานด้วยนามกาย หรือ ผู้ประจักษ์กับตัว คือ ท่านที่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย และอาสวะบางส่วนก็สิ้น ไปเพราะเห็นด้วยปัญญา หมายเอาพระอริยบุคคลผู้บรรลุ “โสดาปัตติผล” แล้วขึ้นไป จนถึงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อ “อรหัต” ที่มี “สมาธิทริย์” แก่กล้าในการปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า “อัญญาทริย์” หมายถึง อินทริย์คืออัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง ได้แก่ ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ โสดาปัตติผลญาณ ถึง อรหัตตมคคญาณ

- (๔) “**ทวิภูฏิปัตตะ**” คือ ผู้บรรลุสัมมาทวิภูฏิ คือ ท่านที่เข้าใจอริยสัจจธรรมถูกต้องแล้ว และอาสวะบางส่วนก็สิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา หมายเอาพระอริยบุคคลผู้บรรลุ “**โสตปาตติผล**” แล้วขึ้นไป จนถึงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อ “**อรหัต**” ที่มี “**ปัญญินทรีย์**” แก่กล้าในการปฏิบัติ ที่เรียกว่า “**อัญญินทรีย์**” หมายถึง อินทรีย์คืออัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง ได้แก่ ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ **โสตปาตติผลญาณ** ถึง **อรหัตตมคคญาณ**
- (๕) “**สัทธาวิมุต**” คือ ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา คือ ท่านที่เข้าใจอริยสัจจธรรมถูกต้องแล้ว และอาสวะบางส่วนก็สิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา แต่มีศรัทธาเป็นต้นนำ หมายเอาพระอริยบุคคลผู้บรรลุ “**โสตปาตติผล**” แล้วขึ้นไป จนถึงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อ “**อรหัต**” ที่มี “**สัทธาอินทรีย์**” แก่กล้าในการปฏิบัติ ที่เรียกว่า “**อัญญินทรีย์**” หมายถึง อินทรีย์คืออัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง ได้แก่ ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ **โสตปาตติผลญาณ** ถึง **อรหัตตมคคญาณ**
- (๖) “**ชัมมานุสारी**” คือ ผู้เล่นไปตามธรรม หรือผู้เล่นตามไปด้วยธรรม คือ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุ “**โสตปาตติผล**” ที่มี “**ปัญญินทรีย์**” แก่กล้า อบรมอริยมรรคโดยมีปัญญาเป็นต้นนำ ท่านผู้นี้ถ้าบรรลุผลแล้วกลายเป็น “**ทวิภูฏิปัตตะ**” ที่เรียกว่า “**อัญญาตัญญูสตามิตินทรีย์**” หมายถึง อินทรีย์แห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจจธรรมที่ยังมิได้รู้ ได้แก่ **โสตปาตติมคคญาณ**
- (๗) “**สัทธานุสारी**” คือ ผู้เล่นไปตามศรัทธา หรือผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา คือ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุ “**โสตปาตติผล**” ที่มี “**สัทธาอินทรีย์**” แก่กล้า อบรมอริยมรรคโดยมีศรัทธาเป็นต้นนำ ท่านผู้นี้ถ้าบรรลุผลแล้วกลายเป็น “**สัทธาวิมุต**” ที่เรียกว่า “**อัญญาตัญญูสตามิตินทรีย์**” หมายถึง อินทรีย์แห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจจธรรมที่ยังมิได้รู้ ได้แก่ **โสตปาตติมคคญาณ**

อนึ่ง ให้พิจารณาถึงอกุศลธรรม คือ “**อาสวะ**” ซึ่งหมายถึง (๑) ความเสียหาย ความเดือดร้อน โทษ ทุกข์ (๒) น้ำคองอันเป็นเมรัย เช่น “**ปุปฺผาสโว**” น้ำคองดอกไม้ “**ผลาสโว**” น้ำคองผลไม้ (๓) สภาวะอันหมักคอง สันดาน (๔) สิ่งที่มอมพินิจิต (๕) กิเลสที่ไหลซึมชานไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ (๖) กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมชานไปย้อมจิตต์เมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ส่วนคำว่า “**อนาสวะ**” หมายถึง ไม่มีอาสวะ อันหาอาสวะมิได้อีกแล้ว และคำว่า “**สาสวะ**” หมายถึง เป็นไปกับด้วยอาสวะ ประกอบด้วยอาสวะ ยังมีอาสวะ เป็นโลกิยะ ยกตัวอย่าง เช่น

“**โลกิยธรรม**” คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก ได้แก่ ชั้น ๕ ที่ยังมีอาสวะ
ทั้งหมด

“**โลกิยสุข**” คือ ความสุขอย่างโลกิย์ ความสุขที่เป็นวิสัยของโลก ความสุขที่ยังประกอบด้วยอาสวะ
เช่น กามสุข มนุษยสุข ทิพยสุข ตลอดจนถึง ฌานสุข และ วิปัสสนาสุข

“**โลกธรรม**” คือ ธรรมที่มีประจำโลก ธรรมคาของโลก ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกและสัตว์โลกก็
เป็นไปตามมัน มี ๘ อย่าง คือ มีลาภ ไม่มีลาภ มียศ ไม่มียศ นินทา สรรเสริญ สุข
ทุกข์

“อิฏฐารมณ์” คือ อารมณ์ที่น่าปรารถนา สิ่งที่คนอยากได้อยากพบ แสดงในแง่ “กามคุณ ๕” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่ น่าชอบใจ แสดงในแง่ “โลกธรรม” ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ และ ความสุข

“อนิฏฐารมณ์” คือ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา สิ่งที่คนไม่อยากจะได้ไม่อยากจะพบ แสดงในแง่ตรงข้ามกับ “กามคุณ ๕” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ไม่น่ารักใคร่ ไม่น่าชอบใจ แสดงในแง่ “โลกธรรม” ได้แก่ ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ การนินทา และ ความทุกข์

“อุปาทานขันธ” คือ ขันธอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ขันธที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ เบญจขันธ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ประกอบด้วยอาสวะ

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณานิยามโดยตรงของคำว่า “อาสวะ” ดังนี้

“อาสวะ ๓” หมายถึง (๑) สภาวะอันหมักดองสันดาน (๒) สิ่งที่มีอมพินิจิต (๓) กิเลสที่ไหลซึมชานไปยึดใจ เมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ มักใช้ตามนัยตามหลักไตรสิกขาว่า “สมาธิ อันศีลปมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ๑ ปัญญา อันสมาธิปมแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ๑ จิตอันปัญญาปมแล้วย่อมหลุดพ้นโดยชอบ จากอาสวะทั้งหลาย คือ จากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ๑” ได้แก่

(๑) “กามาสวะ” อาสวะคือกาม กิเลสคงอยู่ในสันดานที่ทำให้เกิดความใคร่

(๒) “ภวาสวะ” อาสวะคือภพ กิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ทำให้ออยากเป็นอยากเกิด
อยากมีอยู่คงอยู่ตลอดไป

(๓) “อวิชชาสวะ” อาสวะคืออวิชา กิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริง

“อาสวะ ๔” หมายถึง (๑) สภาวะอันหมักดองสันดาน (๒) สิ่งที่มีอมพินิจิต (๓) กิเลสที่ไหลซึมชานไปยึดใจ เมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ได้แก่

(๑) “กามาสวะ” อาสวะคือกาม กิเลสคงอยู่ในสันดานที่ทำให้เกิดความใคร่

(๒) “ภวาสวะ” อาสวะคือภพ กิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ทำให้ออยากเป็นอยากเกิด
อยากมีอยู่คงอยู่ตลอดไป

(๓) “ทิฏฐาสวะ” อาสวะคือทิฏฐิ กิเลสคงอยู่ในสันดานที่ทำให้ความเห็นคือสิ่ง ถึงผิดก็ไม่ยอม
แก้ไข

(๔) “อวิชชาสวะ” อาสวะคืออวิชา กิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริง

นอกจากนี้ ให้พิจารณาถึง คำว่า “ผู้สิ้นอาสวะ” ดังพุทธคำรัสว่า:-

“ภิกษุเขายังไม่ถึงความสิ้นอาสวะแล้วอย่าได้ถึง วิสสาสะ [ความพอใจ]”

ดังในคำและนิยามต่อไปนี้

“ชีณาสพ” ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้หมดกิเลส พระอรหันต์

“อรหันตชีณาสพ” พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ใช้สำหรับพระสาวก สำหรับพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบเอง

“สำรอก” ทำสิ่งที่ไม่ต้องการให้หลุดออกมา นำออก เอาออก เช่น สำรอกสี จิตสำรอกจากอาสวะ อวิชชาสำรอกไป [วิราคะ]

“สมสึสี” [สะ-มะ-สี-สี] บุคคลผู้สิ้นอาสวะพร้อมกับสิ้นชีวิต คือ บรรลุอรหัตผลในขณะที่เดียวกับที่สิ้นชีวิต

“วิมุตตिसฺข” สุขเกิดแต่ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะและปวงทุกข์

“วิมุตติญาณทัสสนขันธ” กองวิมุตติญาณทัสสนะ หมวดธรรมว่าด้วยความรู้ความเห็นว่า จิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ เช่น ผลญาณ ปัจเจกขณญาณ

“วิมุตติญาณทัสสนะ” ความรู้เห็นในวิมุตติ ความรู้เห็นว่าจิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย

“วิมุตติขันธ” กองวิมุตติ หมวดธรรมว่าด้วยวิมุตติ คือ การทำจิตให้พ้นจากอาสวะ เช่น ปหานะ การละ สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง

“อาสวักขยญาณ” ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น ความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความตรัสรู้ [เป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ในยาม สูดท้ายแห่งราตรี วันตรัสรู้]

กล่าวโดยสรุป คำว่า “ผู้สิ้นอาสวะ” หมายถึง “พระอรหันต์” ด้วยการเจริญ “อาสวักขยญาณ” คือ ความเป็นผู้ประกอบด้วย “อนาสวะ” หมายถึง ไม่มีอาสวะ อันหาอาสวะมิได้อีกแล้ว นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ให้สังเกตว่า “อวิชชา” เป็นได้ทั้ง “อาสวะ” และ “สังโยชน” ที่เรียกว่า “อุทฺธัมภากิยสังโยชน” คือ สังโยชนเบื้องสูง ได้แก่ กิเลสผูกใจสัตว์อย่างละเอียดมี ๕ คือ “รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา” ซึ่งพระอรหันต์เท่านั้นจึงละสังโยชนอย่างละเอียดนี้ได้ [อนุสยกิเลส-กิเลสอนุสย] ได้ อีกนัยหนึ่ง พระอรหันต์ย่อมละ “สังโยชน ๑๐” ได้ ให้เปรียบเทียบกับ “อาสวะ ๔” กับ “สังโยชน ๑๐” ดังนี้

“สังโยชน์ ๑๐” หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวิญญูทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล ได้แก่

โอรัมภากิเลสสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องต่ำ

- (๑) “สักกายทิฏฐิ” ความเห็นว่าเป็นตัวของตน = [ภวาสวะ]
- (๒) “วิจิกิจฉา” ความลังเลสงสัย
- (๓) “สีลัพพตปรามาส” ความถ่อมมั่นศีลพรต = [ทิฏฐิวาสวะ]
- (๔) “กามราคะ” ความติดใจในกามคุณ = [กามาสวะ]
- (๕) “ปฏิฆะ” แค้นเคือง ความหงุดหงิด ความขี้เกียจ ความไม่ยินดีด้วย [อรติ]

อุทมัภากิเลสสังโยชน์ สังโยชน์เบื้องสูง

- (๖) “รูปราคะ” ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต
- (๗) “อรูปราคะ” ความติดใจในรูปธรรม
- (๘) “มานะ” ความถือว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ = [ภวาสวะ]
- (๙) “อุทธัจจะ” ความฟุ้งซ่าน
- (๑๐) “อวิชชา” ความไม่รู้จริง = [อวิชชาสวะ]

ฉะนั้น ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับ “อาสวะ” กับ “สังโยชน์ ๑๐” คือ “มรรค ๔-มัคคญาณ” ดังนี้

- (๑) “โสดาปัตติมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส”
- (๒) “สกทาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำ “ราคะ-โทสะ-โมหะ” [อกุศลมูล ๓] นั่นคือ “ติด-โกรธ-หลง” ให้เบาบางลง
- (๓) “อนาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอนาคามี เป็นผลของเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ”
- (๔) “อรหัตตมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา”

เพราะฉะนั้น คำว่า “ผู้สิ้นอาสวะทั้งปวง” ก็คือ ปราศจาก “อาสวะ ๔” พร้อมด้วย “สังโยชน์ ๑๐” ที่สามารถตรวจสอบได้ด้วย “สังจญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ” [ญาณ ๓] และ “ปัจจบวกขณญาณ” อันมีญาณทัสสนะ ๑๕ อย่าง เพื่อยืนยันความถูกต้องบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวงและกองทุกข์ ที่จะได้เรียกว่า “อรหัตตชีณาสพ” ผู้เป็นอริยสาวกของพระพุทธเจ้า นั่นเอง.

